

Oksana Smirnova
FRAME-BASED APPROACH
TO THE EU FINANCIAL TERMS
WITH THE NOMINAL BASE
RISK/RISQUE/RIZIKA IN ENG-
LISH, FRENCH AND LITHUA-
NIAN (KONCEPTUALIŲJŲ FREI-
MŲ TAIKYMAS ES FINANSŲ SRI-
TIES ANGLŲ, PRANCŪZŲ IR LIE-
TUVIŲ KALBŲ TERMINŲ SU PA-
GRINDINIŲ DAIKTAVARDINIŲ
DĖMENIU *RISK / RISQUE / RIZI-
KA* ANALIZEI): daktaro disertacija
Vilnius: Mykolo Romerio
universitetas, 2020, 253 p.

SIGITA RACKEVIČIENĖ

Mykolo Romerio universitetas

2020 m. rugsėjo 4 d. Mykolo Romerio universitete Oksana Smirnova apgynė daktaro disertaciją *Frame-Based Approach to the EU Financial Terms with the Nominal Base 'Risk/Risque/Rizika' in English, French and Lithuanian (Konceptualiųjų freimų taikymas ES finansų srities anglų, prancūzų ir lietuvių kalbų terminų su pagrindiniu daiktavardinio dėmeniu „risk / risque / rizika“ analizei)* (mokslinė vadovė prof. dr. Sigita Rackevičienė).

Disertacijoje O. Smirnova atliko terminų, nusakančių sąvoką RIZIKA trikalbiame lygiagrečiajame finansų srities tekстыne, analizę freimų semantikos principais. Disertacijos tikslas – nustatyti, kokie freimai konceptualizuoja su rizika susijusias situacijas finansų srityje bei sugretinti kalbines priemones, vartojamas šioms situacijoms išreikšti anglų, prancūzų ir lietuvių kalbomis. Terminų analizė atlikta dviem kontekstiniais lygmenimis – mikrokonteksto ir makrokonteksto. Mikrokontekstas disertacijoje apibrėžiamas kaip daiktavardinio dėmens *risk / risque / rizika* artimiausia leksi-

nė aplinka, t. y. pagrindinio dėmens *risk / risque / rizika* priklausomieji dėmenys, su kuriais sudaromi daiktavardiniai junginiai, funkcionuojantys kaip daugiažodžiai terminai. Makrokontekstas disertacijoje suprantamas kaip veiksmažodžių sudaromos predikatinės argumentų struktūros, kuriose vienas iš argumentų yra vienažodis arba daugiažodis terminas su daiktavardiniu dėmeniu *risk / risque / rizika*.

Tyrimo tikslais buvo sudarytas lygiagretusis ES finansų srities teisėkūros dokumentų tekstynas anglų, prancūzų ir lietuvių kalbomis. Tekstyno dydis siekia beveik 3 000 000 žodžių. Mikrokonteksto analizei atrinkti 203 finansų srities daugiažodžiai terminai su daiktavardiniu dėmeniu *risk / risque / rizika* (70 anglišku terminų ir jų atitikmenų prancūzų ir lietuvių kalbomis). Makrokonteksto analizei surinkta ir anotuota 4314 anglišku sakinių su 45 veiksmažodžiais, 4360 prancūziškų sakinių su 54 veiksmažodžiais, 2075 lietuviški sakiniai su 25 veiksmažodžiais, sudarančiais predikacinių argumentų struktūras, kurių vienas iš argumentų yra vienažodis arba daugiažodis terminas su daiktavardiniu dėmeniu *risk / risque / rizika*.

Disertaciją sudaro įvadas, teorinė ir metodinė dalys, empirinio tyrimo aprašymas, išvados, literatūros sąrašas, darbo priedai ir santraukos anglų ir lietuvių kalbomis. Darbo prieduose pristatoma tyrimui surinkta empirinė medžiaga. Priedus sudaro: anglų kalbos termino *risk* kolokatų sąrašas bei kolokacijų vartosenos tekстыne statistiniai duomenys, analizei atrinktų anglų kalbos daugiažodžių terminų ir jų prancūziškų bei lietuviškų atitikmenų sąrašas, analizės metu nustatytus freimus realizuojančių predikacinių argumentų struktūrų modeliai bei jų raiškos pavyzdžiai trimis kalbomis.

Įvade apibrėžiami svarbiausi tyrimo parametrai bei disertacijos mokslinis naujumas, vertė, aktualumas ir praktinis rezultatų pritaikymas. Autorė pabrėžia, kad disertacija reikšminga keliais aspektais: 1) disertacijoje pateikta specializuotos srities sąvokos kognityvinės struktūros atskleidimo metodika leidžia suvokti šios sąvokos ir su ja susijusių sąvokų tarpusavio ryšius specializuotoje srityje; 2) disertacijoje nustatyti anglišku, prancūziškų ir lietuviškų finansų srities daugiažodžių terminų modeliai suteikia naudingos informacijos terminų kūrėjams ir vertėjams, taip pat natūralių jų kalbų apdorojimo specialistams, kuriantiems automatinės terminų atpažinimo programas; 3) tyrimo metu nustatytos finansų sričiai būdingos predikatinės argumentų struktūros, į kurias įeina terminai, ir jų susistemintas aprašas yra svarbūs vertėjams, nes padeda formuluoti rišlias teksto dalis; semantiniai–sintaksiniai modeliai taip pat gali būti naudojami maši-

ninio vertimo programose; 4) disertacijai sukurtas trikalbis lygiagretusis tekstynas yra prieinamas visuomenei CLARIN saugykloje ir gali būti naudojamas įvairių tyrimų tikslams; 5) disertacijos metodika ir rezultatai gali būti panaudojami terminų žodynų, paremtų specializuotų tekstynų tyrimais, kūrimui.

Pirmojoje disertacijos dalyje pateikiamas teorinis tyrimo pagrindas, t. y. tyrimui aktualių lingvistikos teorijų (kognityvinės lingvistikos, freimų semantikos, tekstynų lingvistikos ir gretinamosios lingvistikos) principai bei jų taikymas terminologijos tyrimuose. Antroji disertacijos dalis skirta empirinio tyrimo metodikai – tekstynų sudarymo principams, pagrindinio tiriamojo termino atrankai bei atrinktų terminų analizės principams – pristatyti.

Trečiojoje disertacijos dalyje aprašoma surinktų empirinių duomenų analizė. Šią dalį sudaro du skyriai, skirti termino *risk/risque/rizika* mikrokonteksto ir makrokonteksto analizei.

Mikrokonteksto lygmenyje kalbinė analizė buvo sutelkta į artimiausią termino *risk / risque / rizika* kontekstą, t. y. į jo kolokatus. Tyrimu siekta suklasifikuoti daugiažodžius terminus su skirtingais pagrindinio daiktavardinio dėmens *risk / risque / rizika* kolokatais į semantines kategorijas, remiantis freimų semantikos principais. Tyrimo pagrindą sudarė daiktavardžio *risk / risque / rizika* atveriamų priklausomųjų dėmenų pozicijų analizė, kuri atskleidė priklausomųjų dėmenų skaičių ir pobūdį bei jų semantinę ryšį su pagrindiniu daiktavardiniu dėmeniu. Remiantis gautais rezultatais, tolesnei analizei buvo atrinktas abstrakčiausias *FrameNet* projekto freimas, reprezentuojantis su rizika susijusias situacijas – *RISK_scenario*, kuris buvo iš dalies pakeistas ir pritaikytas finansų sričiai. Šio freimo elementai tapo daugiažodžių terminų su pagrindiniu dėmeniu *risk / risque / rizika* semantinės klasifikacijos pagrindu: terminai buvo suskirstyti į semantines kategorijas pagal tai, kokį freimo elementą nusako jų priklausomieji dėmenys. Atlikta kelių parametrų kiekybinė terminų analizė, padėjusi nustatyti terminų kiekybinį pasiskirstymą pagal semantines kategorijas ir pagal jų vartoseną finansų srities tekstuose. Ši analizė atskleidė gimininės sąvokos RIZIKA daugialypiškumą, jos ryšį su rūšinėmis sąvokomis ir parodė, kokiems objektams skiriamas didžiausias dėmesys finansų srityje. Atlikus daugiažodžių terminų semantinę analizę atlikta tų terminų formaliosios sandaros analizė, atskleidžianti universaliųjų semantinių modelių kalbinės raiškos įvairovę trijose kalbose.

Makrokonteksto lygmens analizėje susitelkta į vienažodžių terminų *risk / risque / rizika* ir daugiažodžių terminų su pagrindiniu dėmeniu *risk / risque / rizika* pozicijas predikatinėse argumentų struktūrose. Tyrimu siekta atskleisti terminais nusakomų sąvokų ryšį su kitomis finansų srities sąvokomis. Tyrimo pagrindą sudarė veiksmažodžių, prisijungiančių terminus su daiktavardiniu dėmeniu *risk / risque / rizika*, analizė. Šie veiksmažodžiai sudaro predikatinės argumentų struktūras, kurios aktyvuoja freimus, reprezentuojančius su rizika susijusias situacijas. Remiantis veiksmažodžių analizės rezultatais, iš *FrameNet* projekto buvo atrinkti tyrimui tinkamiausi freimai ir pritaikyti tiriamajai medžiagai. Freimai buvo suskirstyti į kategorijas ir etapus, kuriuos pereina rizika nuo pat pradžių, kai ji atsiranda, iki to momento, kai specialistai imasi priemonių jai suvaldyti. Nustatyti du freimai, atskleidžiantys pirmąjį rizikos suvokimo etapą (rizikos atsiradimą ir patyrimą: CAUSE_RISK, EXPERIENCE_RISK), ir du freimai, atskleidžiantys antrąjį rizikos suvokimo etapą (rizikos nustatymą ir įvertinimą bei valdymą ir kontrolę: PERCEIVE and ASSESS_RISK, CHANGE and CONTROL_RISK). Suskirsčius predikatinės argumentų struktūras į atitinkamus freimus, buvo atlikta trijų pakopų analizė (freimų elementų ir jų tarpusavio ryšių analizė, sintaksinės freimų raiškos analizė ir freimų leksinės raiškos analizė), atskleidžianti tiek universalius raiškos modelius, tiek tiriamoms kalboms būdingas ypatybes.

Ketvirtojoje disertacijos dalyje aptariami semantinio ekvivalentiškumo užtikrinimo tyrimui naudotame trikalbiame lygiagrečiajame tekстыne klausimai. Ši dalis atskleidė ir apibendrinio semantiniam ekvivalentiškumui užtikrinti tirtose kalbose vartojamas priemones bei jų skirtumus, su kuriais nuolat buvo susiduriama viso disertacijoje atliekamo tyrimo metu.

Penktojoje disertacijos dalyje pristatomi baigiamieji darbo rezultatai – sąvokos RIZIKA kognityvinis žemėlapis, kuris parodo ryšį tarp makrofreimų (išreikštų terminų makrokontekstu) ir mikrofreimo (išreikšto terminų mikrokontekstu). Kognityvinis žemėlapis atskleidžia RIZIKOS sąvokos suvokimo procesą finansų srityje ir su rizika susijusių situacijų dalyvių tarpusavio ryšius.

Disertacijos išvadose išryškinami freimų semantikos principais paremtos metodikos taikymo daugiakalbei finansų srities terminų analizei privalumai: ši metodika leidžia atlikti semantinę–sintaksinę analizę, suteikiančią svarbios informacijos tiek apie šiais terminais nusakomas sąvokas ir jų ryšius su kitomis sąvokomis, tiek apie kalbines raiškos priemones, vartojamas

šioms sąvokoms ir jų ryšiams išreikšti. Freimų semantikos principais pagrįsta termino *risk / risque / rizika* mikrokonteksto analizė leido atskleisti rūšinių RIZIKOS sąvokų, nusakomų daugiažodžiais terminais, tarpusavio ryšius, o freimų semantikos principais pagrįsta makrokonteksto analizė parodė, kokie procesai ir veiksmai yra susiję su RIZIKOS sąvoka ir su kokiomis kitomis sąvokomis ji sąveikauja.

Išvadosė taip pat aptariami kalbinių raiškos priemonių analizės rezultatai, leidžiantys sugretinti tiriamų kalbų duomenis. Gretinamoji daugiažodžių terminų formaliosios sandaros analizė atskleidė terminų darybos tendencijas tirtose kalbose: vyraujantis termino tipas pagal dėmenų skaičių visose trijose kalbose yra dvižodžiai terminai, jie sudaro didžiausią tyrimui surinktų anglišku, prancūzišku ir lietuvišku terminų dalį, o tai rodo, kad ES terminų kūrėjai laikosi pagrindinio kalbos ekonomiškumo reikalavimo (terminų trumpumo); daiktavardiniai priklausomieji dėmenys jungiami prie pagrindinio dėmens skirtingais būdais – anglų ir lietuvių kalbose jie dažniausiai jungiami tiesiogiai (*credit risk, kredito rizika*), o prancūzų kalboje jie jungiami su prielinksniu *de (risque de crédit)*. Gretinamoji freimų sintaksinės raiškos analizė atskleidė, kad dauguma semantinių-sintaksinių modelių tiriamose kalbose sutampa. Didelis sutampančių modelių skaičius gali būti paaiškintas tuo, kad tiriamoji medžiaga buvo surinkta iš lygiagrečiųjų ES dokumentų tekstų, kuriuose siekiama užtikrinti tekstų lygiavertiškumą tiek semantiniu, tiek sintaksiniu lygmeniu.

Išvadosė taip pat pažymima, kad trikalbiame lygiagrečiajame tekстыne semantinis ekvivalentiškumas užtikrinamas skirtingai mikrokonteksto ir makrokonteksto lygmenyse. Mikrokonteksto lygmenyje semantinis ekvivalentiškumas įgyvendinamas tapačiomis arba labai panašiomis kalbinėmis priemonėmis: dauguma su rizika susijusių sąvokų nusakomos daugiažodžiais terminais, kuriuos sudaro daiktavardiniai junginiai; taip pat visose trijose kalbose daugiažodžiai terminai savo leksine sandara (dėmenų skaičiumi ir jų reikšmėmis) yra tapatūs, retais atvejais dėmenų skaičius vienoje iš kalbų (lietuvių) yra didesnis. Makrokontekste lietuvių kalba išsiskiria, joje semantinis ekvivalentiškumas dažnai įgyvendinamas pasirenkant kitokias sintaksines priemones nei anglų ir prancūzų kalbose: veiksmažodines konstrukcijas vietoj daiktavardinių, veikiamosios rūšies konstrukcijas vietoj neveikiamosios rūšies ir kt. Tai galima paaiškinti skirtinga tiriamųjų kalbų struktūra.

Apibendrinama tyrimo išvadas, disertacijos autorė pažymi, kad freimų semantikos principais pagrįsta pasirinktos finansų terminų grupės analizė leido sudaryti kognityvinį žemėlapi, atspindintį sąvokos RIZIKA suvokimo procesą finansų srityje. Predikatyvinių argumentų struktūrų analizė padėjo konfigūruoti kognityvinio žemėlapio pagrindinius konceptualiuosius parametrus, o daiktavardžių, užpildžiusių veiksmožodžių atveriamas pozicijas, analizė padėjo atskleisti konceptualiąją mikroaplinką. Kognityvinis žemėlapis parodė, kad rizikos situacijų dalyviai yra glaudžiai tarpusavyje susiję, jų vaidmenys vieni kitų atžvilgiu gali keistis priklausomai nuo situacijos: tie patys dalyviai vienoje situacijoje gali sukelti riziką, kitoje ją patirti, o dar kitoje dalyvauti rizikos valdymo procesuose.

O. Smirnovos disertacija *Frame-Based Approach to the EU Financial Terms with the Nominal Base 'Risk/Risque/Rizika' in English, French and Lithuanian (Konceptualiųjų freimų taikymas ES finansų srities anglų, prancūzų ir lietuvių kalbų terminų su pagrindiniu daiktavardiniu dėmeniu risk / risque / rizika analizei)* yra pirmasis tokios apimties Lietuvos terminologijos darbas, kuriame terminologinių duomenų tyrimui pritaikoma freimų semantikos metodika. Taigi, ši disertacija įtraukia Lietuvos terminologų darbus ir lietuvių kalbos terminijos duomenis į globalią freimų semantikos principais pagrįstų tyrimų erdvę, atveriančią galimybes tarptautiniams projektams, kuriais siekiama atskleisti specializuotų sričių realijų pažinimo mechanizmus bei dalykinių žinių konstravimo ir konceptualizavimo procesus. Disertacija parašyta anglų kalba, o tai sudaro sąlygas plačiai jos rezultatų sklaidai.

Gauta 2020-11-29

Sigita Rackevičienė
Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
E. paštas sigita.rackeviciene@mruni.eu